

dr. Ljubo Sirc

Zablode komunizma

Inštitut za civilizacijo in kulturo

dr. Ljubo Sirc¹

Zablode komunizma

Gostujoče predavanje na Inštitutu za civilizacijo in kulturo²
(30.11. 2004)

¹ Profesor dr. Ljubo Sirc je upokojeni profesor ekonomije na Glasgow University in predstojnik inštituta Center for Research into Post-Communist Economies, London.

² Zvočni zapis predavanja hranimo v arhivu inštituta. Transkript in uredniške posege je opravil Tomaž Dintinjana, prof. zgod. in dipl. univ. polit., asistent raziskovalec na Inštitutu za civilizacijo in kulturo.

Gostujoča predavanja iz ekonomske teorije na ICK

Organizacijski odbor: dr. Alja Brglez, dr. Mićo Mrkaić, mag. Bernard Bršič, mag. Rado Pezdir

Gostujoča predavanja iz ekonomske teorije na ICK so znanstveno-raziskovalna srečanja in predavanja, v katerih zunanji in notranji sodelavci in sodelavke inštituta predstavljajo relevantne študije in dosežke v ekonomski znanosti. Gostujoča predavanja pokrivajo predvsem področja uporabe kvantitativnih metod, ekonomske zgodovine in drugih problemov teoretske ekonomije.

Gostujoča predavanja iz ekonomske teorije na ICK so se pričela pri Inštitutu za civilizacijo izvajati novembra leta 2004 v Ljubljani. Transkripti predavanj so v celoti dosegljivi na spletnih straneh Inštituta za civilizacijo in kulturo (www.ick.si).

© 2005, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana.

Varovanje avtorskih pravic vključuje vsako reproduciranje celote in posameznih delov ne glede na tehniko. Dovoljeno je povzemanje in citiranje ob polni navedbi vira.

Naslov:

Inštitut za civilizacijo in kulturo, Beethovnova 2, 1000 Ljubljana, Slovenija.

tel: + 386 1 42 50 360, fax: +386 1 42 50 360, email: info@ick.si, domača stran: www.ick.si

Kazalo

1

POVZETEK	4
PREDSTAVITVENI NAGOVORI	9
ZABLODE KOMUNIZMA	12
ŠTUDIJSKA LETA	12
SOCIALISTIČNO PLANIRANJE	14
STANPOTI EKONOMSKEGA PLANIRANJA IN SOCIALISTIČNA	
KALKULACIJA	16
EKONOMSKO PLANIRANJE V TRŽNIH GOSPDARSTVIH	20
EPILOG	21
DISKUSIJA	22
INDEKS GOSTUJOČIH PREDAVANJ IZ EKONOMSKE TEORIJE NA ICK	27

Povzetek

Profesor dr. Ljubo Sirc je imel 30. 11. 2004 na Inštitutu za civilizacijo in kulturo predavanje z naslovom Zablude komunizma in temeljnim sporočilom, da nadomestila za tržno gospodarstvo ni. Po uvodnem nagovoru direktorice Inštituta dr. Alje Brglez in mag. Bernarda Bršičiča je profesor Sirc podal poleg svoje strokovne ocene tudi svoja osebna doživetja.

Pravo je študiral na ljubljanski pravni fakulteti, kjer se mu je od predavateljev najbolj vtisnil v spomin profesor Bilimovič. Ta politični ekonomist predstavlja profesorju Sircu prvi stik z avstrijsko šolo. Bilimovič si je dopisoval s Friedrichom Hayekom, v svojih predavanjih pa je stalno poudarjal, da teorija vrednosti ne more biti objektivna, ampak le objektivno-subjektivna. V 19. stoletju so imeli z razlago cenovnega mehanizma velike težave. Za to je bila kriva tradicija, ki je bila popolnoma usmerjena v naravoslovne znanosti, kjer so na voljo objektivna merila. Končno so se v drugi polovici 19. stoletja pojavili Menger, Jevons in Walras, ki so skorajda istočasno prišli do mejne vrednosti. Ti ljudje so videli, da se cene spreminjajo glede na to, kako ljudje nanje gledajo. Razvoj teorije cen je zanimiv zato, ker potrjuje, da gospodarstvo ni delovalo po neki teoriji, ampak je delovalo spontano. Kljub temu se pojavi Alfred Marshall, ki še vedno govori o »Perfect Knowledge«, s katerim lahko lepo naslikamo Paretov optimum, v praksi pa si z njim ne moremo veliko pomagati.

Tudi delovna teorija vrednosti, ki se vleče že od Adama Smitha in Ricarda, ima precejšnje težave, saj ne razloži skoraj ničesar. V zgodnjih petdesetih letih je politični vodja zveznega petletnega plana v Sloveniji Boris Kidrič ugotovil, da je planiranje, kot se ga je učil v Rusiji, zgrešeno. Čeprav so se v teh letih pri nas nekako otresli sovjetskega načina planiranja, se niso mogli otresti teorije. Skušali so uvesti tržno gospodarstvo ob delovni teoriji vrednosti. Celo leto so skušali podjetjem pripisovati presežno vrednost in jih učiti poslovanja. Presežno vrednost so izračunali iz preteklega obdobja, kjer je celo Kidrič sam priznal, da gre za preprosto fotografiranje situacije v posameznih tovarnah. V letih 1953 in 1954 so skušali uvesti še enotno obrestno mero. Hoteli so uvesti licitacije na kapital, pa se je izkazalo, da je ne samo med različnimi vrstami podjetij, ampak celo med podjetji iste vrste nemogoče plačati isto obrestno mero. S svojimi plani so gospodarstvo tako zmešali, da ni bilo mogoče najti obrestne mere, ki bi povedala, kakšna naj bo produktivnost kapitala.

Navdušenje nad planiranjem v gospodarstvu pa ni bilo značilno le za komunistične politike, temveč tudi za tehnično inteligenco na splošno. Glavni predstavnik tehničnega kroga, v katerem se je že pred drugo svetovno vojno znašel profesor Sirc, je bil Črtomir Nagode. Nagode je bil inženir, kasneje obsojen na smrt in ki je bil prepričan, da je ekonomija neresen študij in da so tehniki edini, ki stvari zares razumejo.

Med svojim bivanjem v zaporu je profesor Sirc z veliko pozornostjo bral marksistično literaturo in časopise. Iz člankov je razbral številna protislovja, ob katerih se mu je porodil občutek, da stvari v jugoslovanskem gospodarstvu ne tečejo tako, kot jih skuša prikazati aktualna oblast. To spoznanje ga je napeljalo k želji napisati disertacijo o jugoslovanskem planiranju, ki jo je uresničil na Frieburški katoliški univerzi v Švici. Imel pa je nemajhne težave s svojim mentorjem, ki jih je slikovito opisal z naslednjimi besedami: »Iz marksistične literature sem povzel gospodarske principe planiranja in mu jih pokazal. Zraven sem mu pokazal tudi politično taktiko, s pomočjo katere omogočimo planiranje, da prevzamemo oblast. Ta katoliški veljak mi je oboje prečrtal in rekel, da ne verjame, da je lahko nekdo tako neumen, da govori o takih principih planiranja. Ni mogel tudi verjeti, da je lahko nekdo tako pokvarjen, da se na ta način skuša polastiti oblasti. Eden izmed katoliških profesorjev pa je rekel, naj me pusti pri miru, saj se vidi, da povsod navajam vire. Nazadnje so mi to disertacijo potrdili.« Celó v Veliki Britaniji so bili prvih trideset let po drugi svetovni vojni do tržnega gospodarstva zaradi vpliva popačene keynezijanske teorije zelo zadržani,.

Zgodovinski razvoj je po mnenju profesorja Sirca ovrgel socialistični političnoekonomski sistem, saj je bil ta zaradi planiranja zgrešen. Tu izpostavi Hayeka, ki je stalno poudarjal, da si tržnega gospodarstva nihče ni izmislil. Nastalo je spontano, v trenutku ko so začeli ljudje med seboj trgovati in proizvajati. Profesor Sirc kritično ovrednoti tudi proces tranzicije v Sloveniji, saj nekateri mislijo, da je vlaganje v tehnologijo ključ do gospodarskega uspeha. Sicer priznava pomen tehnoloških sprememb, vendar opozarja na to, da je tak pogled preveč enostranski. Navsezadnje je potrošnik tisti, ki v skladu s svojimi preferencami določi, ali nekaj potrebuje ali ne.

Ključne besede: Socialistično planiranje, ekonomska teorija, liberalizem

JEL klasifikacija: B10, B31, N14, P11, P21

Abstract

On November 30th, 2004 at The Institute for Civilization and Culture Professor Ljubo Sirc held a lecture »On Delusions of Capitalism«. He thinks there is no substitute for the market economy. After the introductory speech of dr. Alja Brglez and mag. Bernard Brščič professor Sirc presented his appraisal and his personal experiences, too.

Ljubo Sirc studied law at the University of Ljubljana. One of his favourite lecturers was professor Bilimovič, which was his first contact with the Austrian Economic School. Bilimovič held a correspondence with Friedrich Hayek and was continuously emphasizing during his lectures that The Theory of Value could not be objective; merely objective-subjective. In the nineteenth century the economists had many troubles with an explanation of price mechanism because of tradition, which was completely oriented toward natural science where the objective measures prevail. Finally, in the second half of the Nineteenth Century appeared Menger, Jevons and Walras, the economists who almost simultaneously discovered The Theory of Marginal Utility. Those people saw that prices change according to the perceptions of individuals. What is interesting here is that the development of The Theory of Prices confirms the fact that the economy did not work in accordance to some theory; in contrary, it worked spontaneously. Despite this fact Alfred Marshall still talked about »Perfect knowledge«; a conception which can be in fashionable way used to draw a Pareto optimum, but is useless in practice.

Even The Labour Theory of Value, extensively used by Adam Smith and David Ricardo, missed the point because of its complete useless in explaining the real world. In early Fifties Boris Kidrič, the political leader of federal five-years plan found out that a planning, which he had learned in Soviet Union, did not work. Although they somehow managed to throw away the soviet manner of planning, they could not throw away the theory. They tried to introduce the market economy in accordance to The Labour Theory of Value. For the whole annual period they tried to order The Surplus Value to the enterprises and teach them how to do business. The Surplus Value was calculated from the past and even Kidrič himself admitted that this was simply photographing the situation for particular factories. In 1953 and 1954 they tried to introduce the uniform interest rate, too. They tried to order the

licitations on capital, but it had been proved that it was impossible to pay the same interest rate even among the enterprises of the same type. By using their plans they completely confused the economy. It was impossible to find the interest rate which would tell the productivity of capital.

The enthusiasm of planning was characteristic not solely to the communist leaders, but to the technical intelligence too. Already before The Second World War professor Sirc participated in the technical intellectual class, where Ārtomir Nagode was the most prominent representative. Nagode was an engineer, lately sentenced to death. He was totally convinced that the economics is not a serious study and that the engineers are the only people who really understand how everything works.

During his imprisonment professor Sirc was carefully reading the marxist literature and newspapers. By reading the articles he made out many contradictions telling him the things in the yugoslav economy were not going in the direction the actual authority wanted to show. This comprehension was a stimulus for his desired dissertation about yugoslav planning, realised at the catholic University of Frieburg in Switzerland. Anyway he had troubles with his mentor, describing them with following meaningful words: »I had resumed the economic principles of planning from the marxist literature and had showed this to him. I had showed him also the helpful political tactics in order to enable planning, which can be used to gain predominant power. That catholic distinguished man bloted everything out and said he could not believe that someone could be so naive talking about such principles of planning. He also could not believe that someone could be so malicious to gain predominant power by using such means. Among other catholic professors there was also someone who supported me. He said that it is obvious I had extensively quotated sources and that it would be appropriate to leave me in peace. Finally my disertation had been confirmed.«

Even in Great Britain, where for the first thirty years after The Second World War »The Bastardian Keynesianism« prevailed, the public opinion was not in favour of the market economy. From his point of view the historical development has thrown away the socialist political economic system, which based on planning missed the point. Professor Sirc set out Hayek, which was continuously stressing that nobody invented the market economy. It had sprang up spontaneously in the moment when people started to trade with each other and to

produce. Considering the process of transition, professor Sirc is also critical, as some people mean that the technological investment is a key to economic success. It is true that he admits the role of technological changes, anyway he regards this scope as one-sided. Last of all it is a consumer, which in accordance to his preferences defines his demands.

Keywords: Socialist planning, economic theory, liberalism

JEL classification: B10, B31, N14, P11, P21

Predstavitveni nagovori

dr. Alja Brglez

»V veliko veselje mi je, da lahko v tej predavalnici pozdravim vse naše drage slušatelje; posebej pa pozdravljam profesorja Sirca. Čeprav verjamem, da ste o njem že gotovo veliko slišali in brali ter vam ni ostalo veliko skritega, bi vendarle spregovorila nekaj kratkih besed o njem.

Profesor Sirc je pravnik in ekonomist. Glede na to, da je to danes že redkost, vam posebej povem, da je bil udeleženec narodnoosvobodilnega boja v letih 1941 – 1945. Bil je tudi disident, obsojen na smrt. Kazen je bila kasneje spremenjena v dvajset let zaporu, od katerih jih je profesor Sirc sedem tudi zares preživel v zaporu. Naj vas opozorim na njegovo avtobiografsko knjigo z naslovom »Med Hitlerjem in Titom«, ki je, če se ne motim, izšla leta 1992. Po zaporu je profesor Sirc odšel na zahod in je eden izmed redkih Slovencev, ki so se tam uspeli uveljaviti kot vrhunski v tistem, česar so se lotili. Več kot dvajset let je predaval v Glasgowu in postal eden izmed vodilnih strokovnjakov za socialistične ekonomije oziroma za režime socialističnih držav. Od leta 1983 je direktor raziskovalnega centra, ki se imenuje »Centre for Research into Post-Communist Economies« v Londonu. Je avtor številnih znanstvenih in strokovnih publikacij. Več o tem, zakaj je profesor Sirc za nas tako pomemben gost in kaj bi nam lahko uspelo danes od njega izvedeti, pa prosim, da nam pove naš predavatelj Bernard Brščič.«

mag. Bernard Brščič

»Kaj lahko dodam k tem uvodnim besedam? Če začnem razlagati o življenju profesorja Sirca, bi lahko ta večer poslušali samo mene. Lahko dopolnim, da smo tu zbrani predsem mlajši ljudje. Naše izkušnje s komunizmom so precej humoristične. Če povzamem sintagmo od Slavenke Drakulič, smo komunizem preživeli in se celo na koncu smejali. Profesor Sirc pa je doživel najbolj mračno obdobje komunizma, ki bi ga mogoče lahko ocenil tudi kot groteskno. Ko so po drugi svetovni vojni »naši vrli« tovariši prevzeli oblast, je bilo dovolj, da si imel

hišo ali vilo v Rožni dolini in si jo je posamezni komunist zaželel. Če si imel lepo dekle ali lepo umetniško zbirko, je bil že dovolj velik razlog za konfiskacijo premoženja in zapor. V primeru profesorja Sirca je bil npr. eden izmed razlogov za smrtno obsodbo na Nagodetovem procesu to, da je pil čaj z angleškim konzulom. Za nas je profesor Sirc še posebej zanimiv, ker je eden izmed redkih resničnih disidentov. Po mojem skromnem mnenju je drugi pomemben disident danes že pokojni dr. Jože Pučnik.

Življenje profesorja Sirca je zanimivo, ker je posvečeno ne samo proučevanju komunizma, kot je že omenila dr. Alja Brglez, temveč zlasti njegovi rigorozni kritiki. Zaradi svojih stališč in ocen socializma v času emigracije na zahod je bil soočen s težavami. Te težave se niso končale na Gorenjskem, ko je zapuščal domovino, ampak se je z njimi soočal tudi na zahodu. Nenazadnje je imel težave z mentorjem svoje doktorske disertacije, ki se je težka pustil prepričati o zablodah marksizma. Imel je težave na univerzi v Glasgowu, kjer se je zapletel v spopade s priznanim zagovornikom socializma Alecom Novom, ki je v tistem času užival zelo velik ugled. Pomembno je, da je bil profesor Sirc kritičen do socializma v časih, ko je bilo to izrazito nemoderno; v časih, ko je bil zahod navdušen nad modelom jugoslovanskega samoupravljanja; v časih, ko je prevladovala teza Oscarja Langeja o konvergenci sistemov. Socializem v svoji najradikalnejši centralnoplanski obliki sicer ne bo preživel, vendar tudi tržno gospodarstvo nima perspektive. Oba sistema se bosta združila nekje na sredi poti. To pomeni, da bodo socialistična gospodarstva postala bolj kapitalistična in obratno.

V krogih, kjer se je profesor Sirc gibal, torej zlasti v Mont Pelerin Society (moram poudariti, da je profesor Sirc edini Slovenec, ki je član te prestižne organizacije klasičnoliberalnih ekonomistov, filozofov, politologov), je bil njegov glas vseskozi cenjen. Tudi iz lastnih izkušenj lahko povem, da tam njegovo ime nekaj pomeni. Poznajo ga vsi člani te organizacije. Sam je bil osebni znanec nobelovih nagrajencev Friedricha von Hayeka, Jamesa Buchanana, Garyja Beckerja, Milтона Friedmana. Profesor Sirc je torej ugledna oseba, ki ima precejšnje zasluge pri kritiki komunizma.

Upam si trditi, da je njegovo delo zlasti v okviru inštituta, ki ga je leta 1983 ustanovil z lordom Harrisom v Londonu, vsaj v malenkosti prispevalo k zlomu komunizma. Ne toliko v Sloveniji, kjer bi si želeli večji vpliv profesorja Sirca, temveč bolj v Rusiji. Cela plejada ruskih ekonomstov, med katerimi sta najbolj znana Yegor Gajdar in Anatolij Čubajs, je bila v

letu 1990 povezana z inštitutom profesorja Sirca, ki je imel vpliv vsaj na prvo garnituro ruskih ekonomistov.

Kot vam je znano, se je leta 1992 nekoliko nerodno vpletel tudi v zgodbo s predsedniško kandidaturo. Po mojem mnenju je bil nekoliko zaveden, saj je mislil, da so razmere v Sloveniji že zrele za preobrat. Glede na to, da živimo v tem okolju, vemo, da so morale stvari počakati še nadaljnjih 12 let in je šele letos prišlo do preobrata. Mislim pa, da moramo biti tudi tu kritični, saj tudi to ni takšen miselni preobrat, da bi se kolektivistična mentaliteta v Sloveniji bistveno spremenila.

Profesorja Sirca sem prosil, da bi nam na današnji večer govoril o zablodah komunizma oziroma o pogledu kritično razmišljujočega intelektualca in človeka, ki je doživel na eni strani razcvet socializma, na drugi strani pa tudi njegov zaton. Sedaj vas prosim, profesor Sirc, za vaš pogled.«

Zablode komunizma

Študijska leta

Hvala lepa! Ko poslušam Bernarda, moram reči, da samega sebe komaj spoznam. Včasih si še sam sebi ne verjamem. Zadnjič sem bil zelo vesel, ko sem dobil v roke knjigo Angele Vode, kjer sem ugotovil, da so nekatere stvari, ki jih sam trdim, resnične, saj so jih napisali zdaj tako, kot sem jih jaz pisal. Gre za dolgo zgodbo, ki se je začela tik pred vojno. Predvsem bi vam tu rad pojasnil, kako smo živeli, kaj smo doživeli in kako smo našli pot iz tega. Že včeraj³ sem omenil profesorja Bilimoviča z ljubljanske univerze. Na njej so bili tudi trije ruski profesorji, ki smo jim rekli beli rusi, torej ruski begunci, ki so sem prišli že kot zreli ljudje in ki so že prej predavali na ruskih univerzah. Mislim, da je eden izmed njih, Spektorski, predaval na ukrajinski univerzi v Kijevu. Zanimivo je, da se sam šele zdaj spominjam za nazaj, kaj nam je pravzaprav Bilimovič razlagal in kako je šel naravnost v središče ekonomske teorije. Povedal vam bom, kako sem do njega prišel šele pred tremi leti, ko smo v Ljubljani proslavljali stoletnico rojstva Hayeka. Z nami je bil takrat Kurt Leube, ki je predaval tudi na State University of California in je bil neke vrste Hayekov asistent. Ko smo opravili s formalnim delom, je prišel v Ljubljano in me vprašal: »Ti, ali veš kdo je Bilimovič?« Rekel sem mu: »Kaj ne bom vedel, saj je bil moj profesor.« Rekel mi je, da ima Hayek celo vrsto Bilimovičevih separatov in okoli 30 pisem, saj sta si dopisovala med seboj. Ne da bi sam to vedel, je bil tako moj prvi stik z avstrijsko šolo vzpostavljen preko Bilimoviča. Šele kasneje sem ugotovil, kako tesno se je Bilimovič povezal z avstrijskimi profesorji. Kot se za nazaj spominjam, je bil Bilimovič na to zelo ponosen. Leube me je vprašal tudi, če imam še kakšne uporabne ostanke predavanj. Žal teh ostankov nimam, ker so »prijazni ljudje« naše stanovanje dvakrat popolnoma izpraznili. Najprej so to bili Nemci v Kranju, potem pa moji »prijatelji« tu v Ljubljani, v Gajevi ulici. Obrnil sem se na profesorja Bajta, ki je bil moj kolega na univerzi. Čeprav so bile okoliščine tragične, se smejem vsakič, ko se na to spomnim. Telefoniral sem Bajtu, mu povedal, kaj hočem, in odgovoril mi je, naj ga pustim v miru. Da bo do konca julija umrl, še prej pa želi dokončati knjigo. Da nima časa, da bi se z menoj pogovarjal o Bilimoviču. Umrl je sicer pol leta kasneje, vendar gre tu za čudno dogodivščino, za katero mislim, da bi se ji Bajt smejal, če bi se imela možnost o tem pogovarjati.

³ Na okrogli mizi ob pšočastitvi šestdesetletnice izida Hayekove Poti v hlapčevstvo v klubu Nove revije.

Predvsem hočem poudariti, da bi se lahko od Bilimoviča še veliko naučil, če bi bil na univerzi v času študija bolj osveščen. Vendarle so mi nekatere stvari stalno prihajale nazaj. Celó sam sem si zapomnil, da je govoril in poudarjal, da teorija vrednosti ne more biti objektivna. Stalno je bilo na dnevnem redu, da more biti le objektivno-subjektivna. Če greste študirat zgodovino doktrin, res vidite, da so imeli v 19. stoletju strahotne težave, da so prišli do tega kako cenovni sistem pravzaprav deluje. Za njihovo nerazumevanje v tistem času je po mojem mnenju kriva tradicija, ki je bila popolnoma usmerjena v naravoslovne znanosti. Tu imate pač objektivna merila; kilogram je kilogram, meter je meter in tu ni več razgovora. Celó Adam Smith, ki je pisal o delovni teoriji vrednosti in o gospodarstvu z delujočim trgom, kakršno se je razvijalo v naslednjem stoletju, si vendarle ni bil čisto na jasnem, kaj se godi. V 19. stoletju še naprej iščejo razlago cen.

Končno se pojavi trojica ljudi, ki so skorajda istočasno prišli do mejne vrednosti. Gre za Hayekovega starejšega kolega Mengerja v Avstriji, Jevons v Britaniji in Walras v Švici. Zanimivo pri tem je, da so ti ljudje naenkrat videli, da se cene spreminjajo zaradi tega, kako ljudje nanje gledajo, če se preprosto izrazim. Ta razvoj je izredno zanimiv, ker potrjuje, da gospodarstvo ni delovalo po neki teoriji, ampak je delovalo, kot je delovalo. Teorijo, ki so jo ekonomisti z veliko težavo iskali, so torej iznašli šele proti koncu 19. stoletja. Vendar imate še takrat Alfreda Marshalla, ki govori o »perfect knowledge«. S tem lahko sicer lepo naslikate Paretov optimum – vendar, kaj ta pomeni? Bilimovič nas je na to vprašanje opozoril, vendar tega nismo dojeli. Predavanja sem poslušal pri Bilimoviču, izpite pa polagal pri Vogelniku, ki me je spraševal o marksizmu. Čudim se, da sem leta 1940 lahko njemu sploh odgovarjal, saj marksizma direktno pri predavanjih nismo imeli. Očitno pa sem se takrat že moral toliko zanimati, da sem o tem nekaj vedel.

Socialistično planiranje

V okviru tega, kar sem prej govoril, torej o tem, da so cene objektivno subjektivne, vas moram opozoriti na veliko napako, ki si je ni izmislil Marx, temveč se vleče že od Adama Smitha in Ricarda. Gre za delovno teorijo vrednosti, ki vam v bistvu ne razloži ničesar. Mogoče vas bo zanimalo, kako smo v petdesetih letih v Jugoslaviji prihajali iz starega na novi sistem. Čeprav se je šel planiranje učiti v Rusijo in je sestavil prvi petletni plan, je Kidrič prišel do spoznanja, da je planiranje, kakršno se je vršilo dotlej, nemogoče. Izjavil je, da ne zna več planirati, kot se je to delalo poprej, da je treba poskusiti z nečim novim. Novosti Kidrič sam ni mogel uvajati, ker je tistega leta umrl. Čeprav so se po tem nekako otresli sovjetskega načina planiranja, se niso mogli otresti teorije. Skušali so uvesti tržno gospodarstvo ob delovni teoriji vrednosti. Če vam bo kdaj prišla v roke moja knjiga »Yugoslav Economy and Self-Management«, si oglejte, kako so eno leto skušali govoriti podjetjem, kaj naj delajo, s tem, da so jim ob tem pripisali presežno vrednost. Gre za čas, ko so se planiranja že znebili. Za vsako podjetje je bila presežna vrednost drugačna. Kidrič, ki je bil takrat še zraven, je priznal, da je bilo to preprosto fotografiranje situacije v posameznih tovarnah. Presežno vrednost so izračunali iz preteklega obdobja.

Leta 1953, 1954 pa so skušali vpeljati obrestno mero, česar tudi niso mogli storiti. S svojimi plani so gospodarstvo tako zmešali, da ni bilo mogoče najti obrestne mere, ki bi povedala, kakšna naj bo produktivnost kapitala. Hoteli so tudi prenesti odločanje o investicijah v podjetja. Ni pa bilo nobenega načina, da bi jim povedali, kaj naj delajo. Hoteli so uvesti licitacije na kapital, kjer se je izkazalo, da je ne samo med različnimi vrstami podjetij, ampak celo med podjetji iste vrste nemogoče plačati isto obrestno mero. To vam govorim zato, ker se to nikjer ni tako jasno pokazalo kot pri nas. Planiranje, kot smo ga imeli pri nas in tudi v Sovjetski zvezi, vodi v popolno zmedo.

Povedal sem vam že, kaj sem doživel pri Bilimoviču, povedal pa vam bom tudi, kaj sem še doživel pred vojno. Skupaj s svojimi kolegi na univerzi sem zašel v zvezo z nekim inženirskim krogom. Šlo je za intelektualce tehnične inteligence, kjer je bil zraven tudi Nagode. Kot tehnik je bil prepričan, da je ekonomija neresen študij. Edini, ki stvari res razumejo, so tehniki. Nočem se norčevati iz svojega kolega, ki je bil na smrt obsojen in je plačal z glavo. Razpoloženje je bilo takrat takšno, da so si te stvari lahko privoščili. Za

ilustracijo lahko navedem še en primer. Dr. Neubauer je bil znan zdravnik, specialist za tuberkulozo, h kateremu sem hodil na Golnik ravno v tistem času, ko sem se odpravljaj na univerzo. Vprašal me je, kaj bom šel študirat. Odgovoril sem, da pravo. Na to je odgovoril: »Ja, za božjo voljo, ali se ti je popolnoma zmešalo? Kakšno pravo, kaj pa to sploh je? Študirajte naravoslovje, da boste kaj razumeli! Če študiraš pravo, nič ne razumeš. To je nekaj, kar si je nekdo nekje izmislil. To ni vsesкупaj nič.«

Opozoriti vas hočem, kako je bil naravoslovni vpliv močan. Mejna teorija vrednosti je nastala konec 19. stoletja, objavila pa se je šele tik pred letom 1920, torej v času mojega rojstva. Očitno prej še ni prodrla med ljudi, saj so jo poznali le specialisti, kolikor niso bili iz zgodovinske šole. Nagode je pričel zbirati podatke o podjetjih in ne vem, kako se je pripravljaj na planiranje. Bil sem zraven, ko smo delali načrte za popolno nacionalizacijo. Kljub temu, da sem prej poslušal Bilimoviča, se je v meni pojavilo vprašanje, zakaj naj te sheme prinesejo tako izboljšanje produktivnosti, o kateri so vsi govorili.

Med vojno leta 1943 sem pobegnil iz Italije v Švico, si zlomil nogo in ležaj v neki majhni obmejni bolnici, kamor so mi švicarski prijatelji poslali knjige. Ena izmed teh knjig je bil učbenik na sto osemdesetih straneh Wilhelma Roepkeja »Die Lehre von der Wirtschaft«. To majhno knjižico sem na dušek prebral in prvič razumel, zakaj gre pri teoriji objektivno subjektivne vrednosti. Prvič sem razumel, kako je v ekonomiji vse povezano med seboj, kako faktorji vplivajo... Že to je čudno rečeno, saj sem hotel reči, da faktorji vplivajo na cene, toda cene spet vplivajo na faktorje; vse je med seboj povezano. Zato je ekonomijo včasih tako težko razumeti in je treba celo začetne stvari večkrat preučiti, da pridemo do razumevanja kako to deluje.

Stanpoti ekonomskega planiranja in socialistična kalkulacija

Šlo je za moje spreobrnjenje. Videl sem, da je tisto, kar je Nagode kot tehnik mislil, da razume, stranpot. Zdaj me je bolj začelo zanimati, kaj pravzaprav hočejo imeti marksisti. Še manj pa sem razumel – tega me niti Vogelnik ni spraševal – kako Sovjeti planirajo, kaj pravzaprav počnejo. Potem sem doživel »veliko veselje«, da so me za sedem let zaprli in sem imel dostop do marksistične literature. V zaporu sem vse lepo prebral in začel delati zaznamke, ki so mi jih brez nadaljnjega pustili, ker je bilo to pač prevzgoja. Napisati sem hotel disertacijo o planiranju, ki vodi v gospodarsko napredovanje. Z veliko pozornostjo sem bral tudi vse časopise, ki so se jih vsi ostali otepali, zame pa so bili dnevna hrana. Če ste jih stalno brali, ste videli, da nastajajo protislovja. Da nekaj ni popolnoma v redu, da se stvari zapletajo. Imel sem na voljo tudi učbenike, vendar ruskih učbenikov prav veliko ni bilo. Precej ste se morali potruditi, da ste ugotovili, kaj pravzaprav počenjajo. Iz tega sem si sestavil uvod v svojo bodočo disertacijo, ki sem jo imel pač namen napisati nekje, nekdej. Te zapiske sem prinesel na katoliško švicarsko univerzo v Friebourgu blizu meje, kjer sem začel pisati disertacijo.

Zdaj pa moram popraviti Bernarda. Moj mentor ni bil marksist, ampak je bil pravoveren katolik. Iz marksistične literature sem povzel gospodarske principe planiranja in mu jih pokazal. Zraven sem mu pokazal tudi politično taktiko, s pomočjo katere omogočimo planiranje, da prevzamemo oblast. Ta katoliški veljak mi je oboje prečrtal in rekel, da ne verjame, da je lahko nekdo tako neumen, da govori o takih principih planiranja. Ni mogel tudi verjeti, da je lahko nekdo tako pokvarjen, da se na ta način skuša polastiti oblasti. Eden izmed katoliških profesorjev pa je rekel, naj me pusti pri miru, saj se vidi, da povsod navajam vire. Nazadnje so mi to disertacijo potrdili. Uporabil sem jo tudi pri pisanju svoje že omenjene knjige »Yugoslav Economy and Self-Management«.

Disertacijo sem pisal takoj na začetku svoje kariere, potem pa sem hotel, neumen kot sem bil, priti na univerzo. To je namreč danes najslabši poklic, kar si ga lahko izberete. Še posebej v Angliji, kjer je tako slabo plačan. Veliko bolj se spleča iti v prakso...dobro, to je pa zares šala! Silil sem na univerzo, kamor sem tudi zares prišel. Tu sem se zaletel v ljudi, ki bi pravzaprav morali misliti tako, kot sem sam mislil in bi morali stvari razumeti tako, kot sem jih sam razumel. Omenili ste Aleca Nova, ki je bil pripadnik nemške zgodovinske šole in je

mislim, da je vsaka ekonomska teorija nemogoča. Stvari tečejo tako kot tečejo, potem bodo pa tekle malo drugače. Bil je ruski nacionalist. Komunizem v Rusiji je bil zanj edini pravilni sistem in mislilo se je, da bodo oni pač na nek drug način prišli do istega kot mi. Še bolj pa me je spravil iz ravnotežja Peter Wiles. Bil je angleški profesor, ki je začel svojo kariero z razpravo o cenah. Naenkrat pa se je začel ukvarjati s sovjetskim gospodarstvom, kjer ga je popolnoma spodneslo. Ne razumem, kako ga je moglo tako spodnesti. Okoli leta 1953 je na kongresu ekonomistov v Milanu začel na vse pretege hvaliti Sovjetsko zvezo, saj da ima visoke stopnje rasti. Vseeno je, če se nekatere stvari popolnoma ne ujemajo, je trdil. Ker sem verjel v njegovo prvo knjigo in ne v to, kar je potem govoril, me je, če lahko tako rečem, celo preganjal.

Srečo sem imel, da mi je v Glasgowu pomagal Tom Reece, ki je pri predavanjih predaval popolnoma normalno ekonomijo. Pri predavanjih je sploh še nekako bilo, saj se pri začetnih straneh ne morete izgubljati v oblakih. Članki o Vzhodni Evropi pa so bili neverjetni. Takrat niti nisem bil več tako mlad. Bližal sem se štiridesetim letom, ker sem toliko časa izgubil in sem bil novodošlec. Sem pa zelo ponosen, da sem bil eden izmed redkih na škotski univerzi, ki ni imel nobene britanske diplome. Vesel sem, da so me kljub temu vzeli in da so me trpeli.

Potem pa so se pojavili Rusi, ki so se po čudnih poteh – delno tudi zaradi tega, ker niso mogli odprto govoriti – začeli ukvarjati z matematičnimi metodami. Žal se ne spomnim več njihovih imen. Predavali so tudi v Glasgowu, saj je bil to eden izmed centrov za Vzhodno Evropo. Sam nisem bil v sovjetskem oddelku, saj sem si prizadeval, da me ne bi porinili v oddelke za Vzhodno Evropo. Predaval sem mednarodno gospodarstvo in finance. Kljub temu so me zaradi mojega porekla in znanja teh jezikov zmeraj potiskali nazaj v vzhodnoevropske oddelke. Vsi so me imeli za bedaka, ker sem napovedoval konec komunizma. Ves čas sem pisal o tem, da je komunistično planiranje, kot se je vršilo v Sovjetski zvezi, nemogoče. Opozarjal sem, da je vse skupaj povezano s strahotnim zapravljanjem časa, materiala in vsega drugega. Za primer vam bom povedal samo dve številki. Vsako leto je tako v Sovjetski zvezi kot tudi pri nas od pet do deset odstotkov proizvodnje odšlo v skladišča in se od tam nikdar več ni vrnilo. To lahko preverite, če greste gledat tedanje statistike. To je zelo težko razumeti in razložiti, toda bilo je tako. Kapacitete torej niso bile popolnoma izrabljene. Sicer je težko izračunati, kaj kapaciteta je in kaj ni, toda vse je kazalo na njihovo slabo izkoriščenost. Mogoče vas bo zanimala še ena številka, na katero skorajda lahko prisežem. V šestdesetih in

sedemdesetih letih so bile investicije v Jugoslaviji le trideset do štirideset odstotkov bruto domačega produkta, skupaj z investicijami v zaloge. Grčija in Portugalska sta beležili isto stopnjo rasti kot Jugoslavija ob dvakrat manjših investicijah. Gre za enega izmed kazalcev, kjer lahko ugotovimo, kakšno zapravljanje je to bilo. Če so investicije znašale trideset do štirideset odstotkov BDP, se moramo vsi zavedati, da je to pomenilo nizke mezde. Za investicije so porabili ogromno, rezultata pa ni bilo nobenega.

Opozarjam vas, da ste na zahodu takrat imeli strahotne težave, če ste bili kritični. S sovjetsko ekonomijo so se v glavnem ukvarjali ljudje, ki so bili levo usmerjeni. Nekaj izmed njih vam lahko celo naštejemo. Warren Nutter, ki je deloval tudi v politiki in je bil visoko v politični hierarhiji (ko sem ga obiskal, je bil »Assistant Secretary of State«), je preračunal sovjetske stopnje rasti. Po njegovih izračunih se je izkazalo, da so stopnje rasti, s katerimi so se Sovjeti zmeraj hvalili, izračunane pretirano. Phil Hanson je napisal knjigo o tem, kako so stopnje rasti v Sovjetski zvezi padle. Pisal sem mu, da ne gre samo za to, da so stopnje rasti padle, ampak tudi za to, kako je bil proizvod uporabljen. Imeli ste od pet do deset odstotne izpade in zgrešene investicije.

Zanimivo je bilo opazovati, kako so jugoslovanski komunisti... (skorajda sem hotel reči po sporu s Stalinom; toda to ni bil nikakršen spor, Stalin jih je po domače povedano nagnal, ker ni bil čisto pri pravi; tako je bil ljubosumen na vsakega, da ni smelo biti poleg nobenih svetnikov - on je bil Bog, ki vse obvlada. Že to je bilo zelo narobe, da je Tito hotel biti svetnik. Če bi ga Stalin dobil v roke, kar ga ni, bi se mu zelo slabo godilo) ... v tistem trenutku začeli nekoliko bolj resno misliti. Prej so sprejemali sovjetski model, čeprav mogoče niti niso čisto vedeli, kaj počnejo. Poglejte! Kidrič je bil študent kemije, ki je kasneje je postal poklicni revolucionar. Očitno je poznal marksizem, vsaj sam si ne morem misliti, da ga ne bi, toda pod planom si ni mogel ničesar predstavljati. Na voljo ni imel nobene primerjave, na katero bi se lahko naslonil. Tržno gospodarstvo je bilo zanič, po sporu s Stalinom pa je bilo treba začeti z nečim drugim, kar bi pripeljalo do boljših rezultatov. Ker nisem bil v Sovjetski zvezi, si še sam ne predstavljam, kako so si lahko domišljali, da bodo s planom položaj izboljšali. Obenem so imeli problem tudi s teorijo, vkolikor jo je sploh kaj bilo. Moj problem v Friebourgu je bil tudi v tem, da sem moral pojasniti, kaj ta teorija sploh je. Teorija je bila zelo čudna: vse je treba poddržaviti, planirati, nihče pa ni povedal, kako. Na staro gospodarsko ogrodje so dodajali malo tu, malo tam in nastala je popolna zmeda. Tu je šlo tudi za politične

vplive. V Jugoslaviji je v vsaki republiki morala biti vsaj ena železarna. Nihče ni točno vedel zakaj, ampak tako je moralo biti. Težave so se potem popolnoma jasno pokazale v številkah pri prehodu na poltržno gospodarstvo.

Ljudem je teorijo že tako in tako težko razlagati, še težje pa je bilo takrat razložiti, da kar so v tistih časih počeli, ni imelo smisla. Okoli leta 1947, 1948 je bilo na primer naročeno, da morajo vse tovarne vsak večer telefonirati na ministrstvo za industrijo v Ljubljano, to pa naprej na zvezno ministrstvo za industrijo in sporočiti enodnevnne rezultate. Prvič; v tovarnah niso imeli niti časa, da bi zbrali prave rezultate. Zato so si jih izmišljevali. V Ljubljani so tiste izmišljene številke seštevali, jih pošiljali v Beograd, tam pa so jih menda imeli v ministrstvu naložene v sobah. Šlo je za sklade papirja, ki jih nihče ni pogledal. Ne gre za šalo. To vem iz precej resnih virov. Lahko si preberete Bajta, kjer proti koncu knjige popisuje, kako je bil planer v Ljubljani. Po naključju sta bila z mojim očetom skupaj. Bajt popisuje, kako ga je prišel moj oče bodrit, naj ne obupa in je pri tem hodil mimo kupov papirja, kjer se je komaj vedelo kam stopiti.

To je bilo planiranje. Če mi ne verjamete, imate prav, ker je to težko verjeti. Zagotavljam pa vam, da je bilo tako. Na zahodu pa so razpravljali o tem, zakaj planiranje deluje. Leta 1985 sem končno napisal nekoliko bolj teoretično delo o tem, kje se zatika. Šele takrat sem stopil z obema nogama na ista tla z ostalimi, tako da smo se začeli resno pogovarjati. Vendar je to bilo že tik pred zdajci, ko so začeli verjeti, da gre za pomanjkljivosti, niso pa še verjeli, da se bo komunizem zrušil. Kot končno sodbo vam lahko rečem samo to, da planiranje sploh ni moglo biti sistematično, ker niso vedeli, kaj počnejo. Nobenih kriterijev niso imeli na voljo. V tržnem gospodarstvu imate kriterije. Če se cena tako ali drugače spreminja, to nekaj pomeni. V tistem času pa niso imeli nobenih kriterijev. Vse cene so bile vnaprej določene. V Sovjetski zvezi so še leta 1975 računali v cenah iz leta 1934. Novih cen ni bilo, ker se niso imele od kod pojaviti. Dandanes pa tudi ni mogoče planirati, saj morate tudi pri najpreprostejših stvareh vsaj dve stvari, ki jih ni mogoče izraziti v kilogramih, sešteti. Če hočete do tega priti, morate uporabiti cene, kar pa pri uporabi cen iz leta 1934 nič ne pomeni. Vprašanje je, v kolikšni meri lahko te izkušnje prevedemo v današnjo gospodarsko politiko. Povedal vam bom raje svojo izkušnjo.

Ekonomsko planiranje v tržnih gospodarstvih

Ko sem prišel na zahod, so bili moji glavni zavezniki Nemci. Takrat so bili edini, ki so res tržno mislili. V Angliji ste imeli keynesianizem, kjer sploh niso vedeli, kaj to je. Popolnoma napačno so ga razlagali. Keynes se ne bi znašel. Val, ki je v Nemčiji pripeljal do gospodarskega čudeža, se je godil proti željam, predpisom zahodnih zaveznikov. Angleži si niti najmanj niso želeli uvedbe tržnega gospodarstva, pri čemer ne vem, o čem so fantazirali. Celo britanski ministrski predsednik MacMillan je v začetku šestdesetih let dejal, da smo danes vsi socialisti. Robbins, ki je bil profesor na London School of Economics, se s tem ni strinjal. Lord Harris pa je bil predavatelj s svojimi idejami, ki se je lepega dne odločil, da bo na angleška tla skušal natresti nekaj kapljic ironije. Povezal se je z Anthonyjem Fischerjem, ki je obogatel s piščanci brojlerji in s tako pridobljenim denarjem leta 1957 ustanovil Institute of Economic Affairs v Londonu. Izdajal je brošure, v katerih je razlagal, kaj in zakaj ne deluje tako, kot bi moralo, lord pa je postal zato, ker ga je gospa Thatcherjeva priznala za svojega učitelja. Ne smete pozabiti, da je konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja inflacija znašala že dvajset odstotkov. Rešila jih je potem gospa Thatcher in nafta. Šlo je zelo na trdo, vendar vam tega zdaj ne bom razlagal.

Povedati vam hočem, kako so celo zahodna, resna gospodarstva, ki so nekaj časa odlično uspevala, s težavo reševala nakopičene probleme, ki se vlečejo od tridesetih let naprej. Ta gospodarstva so zašla v vse mogoče zaplete, ker so zmeraj mislili, da bodo še tu in tam malo popravili in bo vse v redu. Nazadnje je nastala taka zmeda, da so zaostali. Kot sem že omenil, so se pojavili Nemci Avstrijske šole: Hayek, Menger, Misses, Roepke, Machlup in oče nemškega čudeža Erhardt, ki je bil sicer zunaj te tržne šole, vendar je bil od vseh ekonomistov, ki sem jih poznal, po vojni najbolj tržno razpoložen. Od vseh naštetih je bil edini, ki je ostal zunaj Mont Pelerin Society, ustanovljene leta 1947. V tistem času ekonomisti, ki so bili zunaj, niso imeli velikega vpliva. V Italiji je z liberalnim tržnim gospodarstvom začel Einaudi in je delovalo.

Epilog

Po mojem mnenju nadomestila za tržno gospodarstvo ni! Kot Hayek stalno poudarja, si tržnega gospodarstva ni nihče izmislil. Nastalo je spontano. Najboljši primer za to je jezik, ki si ga tudi ni nihče izmislil. Jezik je zrasel, ko so se ljudje med seboj pogovarjali. Tudi tržno gospodarstvo je nastalo, ko so ljudje začeli med seboj trgovati in proizvajati. Ne smete pri tem pozabiti, da ves ta razvoj ne gre daleč nazaj. V 16. stoletju... kaj v 16. stoletju, še celo v začetku 19. stoletja se je velika večina prebivalstva na Slovenskem – v zahodnih deželah že malo manj – ukvarjala s poljedelstvom, ker drugače ne bi imeli hrane. Celotna stvar se je premaknila naprej zaradi tehnoloških sprememb, ki si jih niso zmeraj izmislili inženirji, ampak tudi še kdo drug. Nedvomno pa je napredek posledica tehnoloških sprememb. Ne smete pozabiti, da je tehnologija le en del tržnega gospodarstva in da gospodarskih problemov ne moremo reševati le s tehnologijo. Za ilustracijo vam navedem primer. Eden izmed slovenskih tehnologov mi je pravil, kako je napisal pismo, da je treba vse vložiti v tehnologijo. Ukvarjanje s hoteli na Bledu da je brezvezno. Verjamem, da s tehnologijo v hotelih ni mogoče veliko opraviti, ker zaenkrat še nismo na tem, da bi izdelovali avtomatične sobarice. Ker pa ljudje hočejo iti na Bled, se tam kopati in so tudi na zahodu naenkrat odkrili, da je to zelo lep kraj, se po mojem mnenju ti hoteli, če so dobro vodeni, lahko prav lepo splačajo. Problem je, če se usmerimo preveč enostransko in pri tem pozabimo na glavno vprašanje: ali ljudje nekaj potrebujejo ali ne. S tem bi za zdaj tudi končal. Če bi kdorkoli želel, sem nekatere stvari pripravljen dodatno obrazložiti.

Diskusija

mag. Bernard Brščič:

Profesorju Sircu bi se zahvalil, da se je prijazno odzval našemu vabilu. Zlasti bi izpostavil profesorjevo kritiko nove 'mante', ki je zdaj v Sloveniji močno prisotna in govori o tem, kako je treba delež investicij v znanost povečati na tri odstotke BDP in bodo stvari same od sebe izplavale. Ta kritika se mi zdi zelo dober sklep, saj gre pri tem za novi kolektivizem, ko nekateri 'vedo', kaj naj bi počeli v tej državi in ob tem še vedno ne razumejo bistva tržnega gospodarstva. Ni stvar ekonomske politike usmerjati družbene resurse. To je treba prepustiti na eni strani podjetnikom in na drugi strani potrošnikom.

Zdaj pa vabim slušatelje, da zastavijo morebitna vprašanja!

mag. Rado Pezdir:

Profesor Sirc, kako gledate na proces tranzicije? Steve Pejovich je napisal o tem zelo dober članek.

dr. Ljubo Sirc:

Vem, ta članek sem bral in se ob tem razburil. Ne verjamem v to, kar Pejovich govori. On vse razlaga s kulturo. Primer: Za zahodne in vzhodne Nemce lahko priznamo vsaj to, da so prej imeli isto kulturo. Če so bile v tem manjše razlike, ni tako pomembno. Razlike v današnji Evropi niso nastale zaradi kulturnih razlik, ampak zato ker smo imeli v Vzhodni Evropi petdeset let popolnoma drugačen sistem. Nekaj zmede je tu nabrž zaradi tega, ker so bile določene vrednote na vzhodu vsiljene. Mislim, da to ni glavna ovira za tranzicijo, ki po mojem mnenju do sedaj ni uspela. Razlog za neuspeh vidim v tem, da je organsko razvito ekonomijo, ki jo, ko je enkrat razvita, preseka in jo po vrhu še zmedete, zelo težko na novo vzpostaviti. Manjka organski, spontani element. Gre na nek način za to, da poskušate plansko obnoviti tržno gospodarstvo. To gre zelo težko. Verjamem pa, da se bo v daljšem razvoju vse skupaj nekako obnovilo, pri čemer moramo nekatere stvari pustiti, da se razvijajo po svoje. Poglejte na primer pri nas majhna podjetja. Dolgo časa so časopisi poročali, kako mala

podjetja dobavljajo državnim, velikim podjetjem, ki jim pri tem ne plačajo, davke pa morajo mala podjetja plačati takoj. Zaradi tega je propadlo veliko majhnih podjetij. Tako je nastalo razpoloženje, kjer si je vsak podjetniško razpoložen človek mislil, da zaradi prevelikega števila ovir trenutno razmere niso primerne za ustanavljanje podjetij.

Prej ste omenili, da sem imel zveze tudi z Rusi. Kar zadeva Vzhodno Evropo sem, če lahko tako rečem, padel med dva stola, saj sem imel veliko stikov. V tistem času so vladali makroekonomisti, ki so trdili, da je makroekonomija ključna. Res je, da so potem zaustavili inflacijo, vendar se z mikroekonomijo, z ustanavljanjem, delovanjem in poslovanjem podjetij ni nihče ukvarjal. Ravno kar sem bral članek, ki ga je napisal Čubajs, kjer pravi, da je on kriv, da je res vse narobe, da gre res za 'bandit capitalism', toda imeli smo izbiro med 'bandit communism' in 'bandit capitalism'. Mislim, da čisto tako ni bilo, da bi lahko tudi kaj več naredili, toda v Sovjetski zvezi, ki jo moramo zmeraj jemati kot nekaj posebnega, je bil ves ta proces dolgotrajen in vsa tradicija popolnoma prekinjena.

mag. Bernard Brščič:

Toda, ali ne govori to ravno v prid Pejovicjevi tezi o pomenu neformalnih institucij?

dr. Ljubo Sirc:

»Da, toda to ni kulturna razlika, to je vpliv drugačnega sistema, ki je trajal toliko časa, da je vse uničil...«

mag Bernard Brščič:

... uničil vse vrednote.

dr. Ljubo Sirc:

Če temu rečete kultura, potem je v redu. Pejovich je v enem od svojih prejšnjih člankov to nekoliko drugače razlagal. Še pred vojno se spominjam, da so za Jugoslavijo rekli, da so na primer med Makedonijo in Slovenijo kulturne razlike obstajale. Dobro, gospodarsko gledano so tudi res bile razlike, saj se Makedonci ukvarjajo bolj s prodajo na drobno. Toda

gospodarstvo na splošno je delovalo in tudi sodstvo je delovalo. Če greste gledat na primer Leskovac v Srbiji, kjer ste imeli tekstilno industrijo, je to za Srbijo pomenilo manj kot za Maribor in Kranj. Tudi Bosanci so stari trgovci.

Mogoče gre pri Pejovichu bolj za besede, za vprašanje, kaj razumemo pod kulturne razlike.«

mag. Bernard Brščič:

Mogoče gre tu za neroden izraz, ker je kultura večpomenska.

dr. Ljubo Sirc:

Seveda. Meni se zdi, da kultura kot kultura nima tolikšnega vpliva, kar sem prej hotel z jugoslovanskim primerom razložiti. Nedvomno pa ima vpliv to petdesetletno gospodarjenje oziroma negospodarjenje. Če ti ljudi prestrašiš, da si več ne upajo ustanavljati podjetij, ker se stalno bojijo, da bodo prišli v zagato, ko jim bodo davke pobirali, ob tem pa nič plačali, ne moreš pričakovati, da bodo ti ljudje z glavo silili skozi zid. Po desetletju in pol tranzicije to ne bi smelo imeti več takih posledic. Nekako pa vendarle ni tistega pospeševanja, da bi si ljudje več upali. S Pejovichem imava midva zmeraj kakšne težave; jezikovne in drugačne.

mag. Bernard Brščič:

Še kakšno vprašanje?

Tomaž Dintinjana prof. zgod. in univ. dipl. polit. :

Imel bi eno kratko vprašanje. Poznate morda še kakšnega slovenskega ekonomista, ki bi kritično pisal o socialističnih sistemih in je recimo vaš letnik? Ciril Žebot je bil že eden takih. Obstaja morda še kakšen?

dr. Ljubo Sirc:

Čakajte, Ciril Žebot je na čuden način prišel do konvergence. Ne vem, zakaj je kar naenkrat začel pisati o konvergenci. Dobro sem ga poznal, vendar vam moram priznati, da sva se več pogovarjala o politiki kot o ekonomiji. Navedel bi svojega kolega Bajta. Bajt je dosti kritično pisal o situaciji, v kateri je bila Jugoslavija. Vsako leto sva se srečala na seminarjih, ki jih je prirejal Renato Mieli, bivši Togliattijev tajnik, ki se je naenkrat začel ukvarjati z Vzhodno Evropo kot podjetnik. Vsako leto smo se dobivali, vendar smo bili omejeni. Edini, ki so prišli iz Vzhodne Evrope, so bili Jugoslovani in Madžari. Cel cirkus je nastal, ko je enkrat prišel sem en Rus. Drugi niso hodili. Sicer pa nas je bilo veliko udeležencev iz Vzhodne Evrope. Bajt mi je nekoč dejal – ne vem več, katerega leta je to bilo – da stvari postajajo vroče in da se bo začel ukvarjati z matematično ekonomijo. Tako itak nihče ne ve, kaj počneš. Potem je postal svetovalec Milke Planinc in si je naenkrat začel domišljati, da bo rešil jugoslovansko gospodarstvo. Celu mene je enkrat pri eni moji kritiki okrcal in rekel, da delam s svojo kritiko škodo Jugoslaviji. Rekel sem mu, naj mi oprostí. Dobro, Bajt je navsezadnje vedel, koliko je ura. Res pa je, da vas zapelje, če enkrat pridete v bližino oblasti.

mag. Bernard Brščič:

Samo, če ne verjameš v zasebno lastnino, kakor on na koncu ni verjel, je pa...

dr. Ljubo Sirc:

To je pa potem hudo vprašanje.

Tomaž Dintinjana prof. zgod. in univ. dipl. polit.:

K temu lahko dodamo še nekaj zanimivega. Ko je imel Janez Škerjanec zagovor doktorata na Ekonomski fakulteti, sta se na zagovoru disertacije srečala Oto Orthaber, ki je bil pristaš centralnega planiranja in Bajt, ki je takrat zagovarjal tržno gospodarstvo. Na tem zagovoru sta se med seboj skregala do konca.

Dr. Ljubo Sirc:

Orthaber, ki je že najmanj dvajset let mrtev, je bil eden izmed prvih profesorjev, ki si je domišljjal, da razume planiranje, kot se je vršilo.

Tomaž Dintinjana prof. zgod. in univ. dipl. polit.:

O tem je pisal tudi knjige; eno izmed njih hranim doma.

dr. Ljubo Sirc:

Samo ne vem, kaj je bil po poklicu.

Tomaž Dintinjana prof. zgod. in univ. dipl. polit.:

Bil je inženir, le da ne vem natančno inženir česa.

dr. Ljubo Sirc:

Ne da bi hotel inženirje v nič dajati. Samo naj nikar ne poučujejo ekonomistov, kaj je ekonomija. To bi jih pa prav lepo prosil, ker jih je včasih težko prenašati.

mag. Bernard Brščič:

Ob tem nasvetu bi se profesorju Sircu zahvalil. Sicer vem, da je še precej vprašanj, toda naj bo za nocoj dovolj. Profesor Sirc; hvala, da ste nas obiskali.«

Indeks gostujočih predavanj iz ekonomske teorije na ICK

1. Kudrjavcev V.: Vloga matematike v ekonomski znanosti. Transkripti. ICK – gostujoča predavanja iz ekonomske teorije, št. 1, Inštitut za civilizacijo in kulturo. Ljubljana. 2004. 15 str.
2. Sirc L.: Zablode komunizma. Transkripti. ICK – gostujoča predavanja iz ekonomske teorije, št. 2, Inštitut za civilizacijo in kulturo. Ljubljana. 2004. 26 str.